

Posudek na dizertační práci *Stanislava Holubce*
„Teorie světového systému Immanuela Wallersteina.“

Při hodnocení disertační práce beru v úvahu její záměr, resp. cíle, které si autor formuloval, a posoudím, jakými prostředky je sledoval a řešil, a také se vyjádřím k celkovému zasazení tématu do relevantního rámce sociologického studia.

Záměr své práce autor odvozuje od souboru problémů, které pokrývají celé jejich spektrum - od obsahových otázek až po osobní badatelské podněty a zkušenosti. První okruh souvisí s aktuálními procesy ve světě, zejména změnami v geopolitickém uspořádání světa v posledních dvou dekadách, rostoucím významem globalizačních vlivů, jejich nečekanými kulturními důsledky a s nedostatečnou reflexí tohoto tématu v domácí odborné diskusi i politických praktikách. Další okruh se týká poznávacích impulsů, které autor spatřuje v malém zájmu o mezioborové přesahy, o volbu témat, jejichž řešení umožňují lepší porozumění „velkým“ problémům současnosti. Dále upozorňuje na nevyvážený vliv teoretických i ideových přístupů k řešení těchto témat. Poslední okruh se týká osobních důvodů, které vedly k volbě uvedeného tématu. Týkají se zejména autorovy zkušenosti ze studia různých oborů, z jeho zkušenosti při studiu v zahraniční i angažovaně reflektovaného problému nerovností a turbulencí v současném světě. Při zdůvodnění své práce autor volí namísto striktně formulovaného problému, který by ho vedl ke studiu určitých témat a k formulaci hypotéz, jiný postup. Z hlediska své studijní i badatelské zkušenosti kriticky reflektuje situaci v domácí diskusi, zjišťuje určitý poznávací deficit a rozhodl se ho řešit tím, že přiblíží českému čtenáři diskusi k pojetí světového systému, v němž sehrává klíčovou úlohu Wallersteinovo dílo. Autor chápe svou práci spíše jako poslání než jako představení výsledku určitého metodicky vedeného výsledku výzkumu. Považuji i tento způsob za přijatelnou cestu k prokázání způsobilosti k vědecké práci.

Struktura práce je podřízena jejímu zaměření. V první části seznamuje čtenáře s kontextem vzniku Wallersteinova teoretického přístupu, s návazností na pokusy o vysvětlení vzniku a zániku velkých uspořádání v historii světa (škola Annales, zejména F. Braudel, K. Kondratěv, M. Malowist, K. Polanyi) a s pojetím světového systému I. Wallersteina. Koncepce světového systému je představena v historické perspektivě (včetně diskusí o době jejího vzniku), v pojetí její struktury i dynamiky (vztah jádra, semiperiferie a periferie). Pozornost je věnována i analyticky přístupnějším aspektům, které se týkají zejména (i) možností přechodu zemí

z pásma semiperiferie do jádrového pásma, případně i obráceného postupu či sestupu, a (ii) možností pohybu mezi semiperferií a periferií. Uvedené pohyby jsou charakterizovány několika tendencemi, které specifikují extenzivní a intenzivní rysy světového systému, jeho cyklické rysy, které se opírají o určité inovační vlny, souvislost mezi politickými a ekonomickými formami boje o hegemonii (zde jsou zajímavé odkazy na současnou situaci USA) a neustále se prosazující polarizační tendence. Významná část textu je věnována otázkám vývoje světového systému, formování jeho předpokladů ve středověku a jeho jednotlivým fázím v období moderní doby (kapitoly 5 a 6). V 7. kapitole se autor věnuje charakteristice soudobého světového systému, jeho dynamickým a strukturním rysů. Tato kapitola již navazuje na aktuální témata současných ekonomických a sociálně vědních výzkumů. Ukazuje, které faktory jsou klíčové pro uspořádání současného světa: pokles tempa ekonomického růstu, pokles mobility produktivních zdrojů, růst nerovností, upadající pozice USA jako národního státu a růst nadnárodních korporací. Další podstatná část textu je věnována historickým i aktuálním souvislostem, které ovlivňovaly zapojení jednotlivých kontinentů do světového systému. S hlediska sociologického studia moderních společností je zajímavá zejména část pojednávající o Latinské Americe, která dobře dokresluje i význam náboženských institucí na formování kapitalismu v evropském kontextu. Aktuální je také část pojednávající o Číně a asijském kontinentu. Opírá se zejména o publikaci A.G. Franka *ReOrient*, která vyostřuje pohled na úlohu Číny tím, že považuje převažující interpretace (Marx, Braudel, Weber) za evropocentrické. S ohledem na dynamicky se měnící a diferencovanou pozici jednotlivých asijských zemí představuje autorova interpretace aktuální podnět, avšak spíše v pozici prvního přiblížení k tomuto tématu. Obdobně jsou interpretovány i další části, které se zabývají africkým kontinentem, českými zeměmi i budoucností světového systému – naznačují zajímavé úhly pohledu na tyto regiony z hlediska Wallersteinovy koncepce i probíhající debaty k problematice světového systému. Tyto poznatky – v protikladu k většině aktuálně zaměřených výzkumů a koncepcí přechodu či transformace - upozorňují jednak na významný tlak strukturních závislostí; perspektivu spatřují spíše ve vyčerpanosti kapitalistických forem sociální koordinace a upozorňují na rizika barbarizace světa.

Pro uplatnění výše uvedeného hlediska „zasazení tématu do relevantního rámce sociologického studia“, které chci také uplatnit, je k dispozici zejména text ve 12. kapitole, který podává přehled kritických námitek k teorii světového systému. Přehled je založen spíše na argumentech, které se uplatňují u jednotlivých autorů než na systematictější (a

přesvědčivějším) kritickém přístupu, který by nabídl některý z autorů. Podrobněji je prezentován vztah Wallersteinova přístupu k marxismu a strukturálnímu funkcionalismu, ze kterých ve svém odborném přístupu vychází. Podobnou přehledovou povahu má i text k pojetí J. Abu-Lughold, A. Franka a B. Gillse. Systematičtější postup při kritice jednotlivých témat byl uplatněn spíše v předcházejících kapitolách, kde byly podrobněji prezentovány protiargumenty k probíraným tématům Wallersteinova teoretického přístupu.

V závěrečném hodnocení se autor přiklání k charakteristice světového systému podle Sandersona. Wallersteinovu teorii obhajuje spíše jako teoretický přístup, který stimuluje širší diskusi o pojetí kapitalismu (v návaznosti na Marxe a školu Annales) a výrazně přispívá k pochopení základních sociálních problémů v jejich globálních důsledcích (sociální struktury, sociálních hnutí, byrokratizace, modernizace, kultury, náboženství a mentality).

Již v předcházející rekapitulaci oponované práce jsou naznačeny některá moje hodnotící hlediska. Nyní je chci shrnout. Vycházím z předpokladu, který jsem uvedl již výše, že volba tématu doktorské práce je legitimní. Pak lze přistoupit k otázce, zda se podařilo autorovi dosáhnout cíle, který si zadal. Odpověď, na tuto otázku je podle mého názoru jednoznačně pozitivní. Wallersteinova koncepce světového systému je prezentována v košatém kontextu souvislostí jejího vzniku, jejího obsahu, kritické diskuse k jejímu pojetí i možností jejího uplatnění jak v historickém pohledu, tak i v aktuálním a analytickém přístupu k současným problémům globalizace. V posledně jmenovaném aspektu – a s ohledem na témata i diskusi k ekonomickým, politickým, vojenským i kulturním problémům globalizace – jsou však možnosti konfrontace a využití Wallersteinovy koncepce jen naznačeny. Lze konstatovat, že práce přibližuje čtenáři nejen Wallersteinovu koncepci, ale celé pole sociálněvědních bádání tohoto makrosociologického tématu. V tomto kontextu dále konstatuji, že práce objasňuje nejen Wallersteinovo dílo, ale zasazuje ho do širší diskuse k tomuto tématu. S ohledem na makroskopický pohled na sociální skutečnost, se mně však jeví rámec, ve kterém je práce pojednávána jako relativně úzký. K tomuto stanovisku mně podnítil i autorův závěr, kde poukazuje na význam prezentovaného pojetí světového systému na zkoumání takových témat jako sociální struktura, sociálních hnutí, byrokratizace, modernizace, kultura, náboženství a mentalita. S ohledem na představená koncepční pojetí i jejich argumentační podporu bych viděl jejich vliv na tento širší soubor sociálních problémů jako ne příliš významný nebo značně zprostředkovaný. Uplatnění poznatků, které nabízí koncepce světových systémů, je bezpochyby využitelná pro diskusi o povaze globálních procesů. I zde však jejich váha je omezena tím, že jsou soustředěny jen na ekonomické souvislosti. Bez poznání vazeb mezi

ekonomickými, politickými, vojenskými a technickými faktory lze však ztěžít porozumět jejich povaze. Stejná námitka může být vyslovena i k tzv. Wallersteinově epistemologickému obratu (s. 57), představách o globální společnosti (s.86), či socializaci světové ekonomiky (s. 126); tyto problémy jsou dnes široce a mnohem sofistikovaněji tematizovány a možný přínos teorií světového systému k jejich porozumění by bylo nutno ještě přesvědčivěji prokázat.

Práce je napsána v dobrém literárním stylu, je podpořena vhodnými tabulkovými a grafickými podklady a kromě drobných překlepů jsem nezjistil žádné formální nedostatky. Některé formulační nedostatky je však nutno při obhajobě vyjasnit:

1. Interpretace Kondratěvových vln a fází je objasněna rozdílně na s. 14 a na s. 22
2. Nedomnívám se, že se lze kriticky vyjadřovat k teoretickým přístupům M. Webera a W. Sombarta pomocí pojmů základna a nadstavba (s. 35)
3. Srovnávání puritanismu a konfucianismu a jejich vlivu na rozvoj společností je pojat dosti úzce. Kulturní předpoklady těchto změn nespočívaly jen v náboženských zdrojích.
4. Formulace o vlivu merkantilizmu v době 1640-1760 na omezování světového obchodu, poklesu inovací a růst mystických praktik není jasná (s.48)
5. Interpretace polarizačních vlivů v soudobém světovém systému (s. 64) uplatňuje národní hledisko pro charakteristiku jádra i periferie. To by bylo asi třeba diferencovat (národní hledisko v zemích periferie není podstatné).
6. Bylo by vhodné také zpřesnit argument o souvislosti mezi komparativní výhodou a zaostalostí, jenž je uplatněn na s. 107

Celkové hodnocení: doporučuji, aby práce byla předložena k obhajobě a aby po úspěšném průběhu obhajoby byla udělena Stanislavu Holubcovi hodnost PhD.

Müller Karel

V Černošicích 6.1.2007-~~01-06~~